

52. Reinecke P. Magyarország skytha régiségek / P. Reinecke // AÉ. – 1897. – 11-18 old.

53. Richthoffen Bolko Br. Zur Vorgeschichte der Ostgermanen // Wiener Prähistorischen Zeitschrift. – Wien, 1932. – № XV. – S. 127-145.

54. Zatlukál J. és E. Adatok Podkárpatzka Rusz praehistoriájához / J. és E. Zatlukál. – Mukačeve, 1937. – 179 s.

РЕЗЮМЕ

ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ КОНТАКТОВ ДРЕВНИХ СООБЩЕСТВ НА ЗАКАРПАТЬЕ (XIX - ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКОВ)

Пеняк П. С. (Ужгород)

В статье рассматривается начало изучения истории Закарпатья с археологической точки зрения, этнокультурные связи древних сообществ от палеолита до раннего средневековья. В большинстве работ археологов-любителей (Т. Легоцкий, Й. Янкович, Ф. Лессек, братья Э. и Е. Затлукалы) и специалистов-профессионалов (Я. Бем, Я. Эйсер, Ф. Потушняк) подчеркивается, что для всех древних эпох были характерными артефакты с элементами южных, западных и восточных влияний.

Ключевые слова: Т. Легоцкий, Й. Янкович, Я. Бем, поселение, могильник, этнокультурные связи.

SUMMARY

THE HISTORY OF STUDIES OF ETHNOCULTURAL CONTACTS OF ANCIENT COMMUNITIES IN TRANSCARPATHTIA (19th - FIRST HALF OF THE 20th CENTURIES)

P. Peniak (Uzhhorod)

The paper is devoted to the beginning of studies of history of Transcarpathia from archeological point of view, ethnocultural contacts of ancient communities. Studies of professional and amateur archeologists have shown that all archeological periods were characterized by antiquities with elements of Southern, Western and Northern influence.

Keywords: T. Lehoczky, J. Jankovich, J. Behm, settlement, burial tomb, ethnocultural contacts.

УДК 903.2: (394)-047.23

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ

Алешкевич Я. А. (Ужгород)

У статті розглядаються загальні аспекти і тенденції вивчення історії повсякденності як перспективної галузі історичної науки, за допомогою якої з'являється можливість реконструювати повноцінну картину життя «маленької» людини різних епох, акцентувати увагу на її внутрішньому світі, її проблемах, способах їх подолання тощо. При цьому в орбіту наукового інтересу починає входити й повсякдення представників різних соціальних категорій та верств населення. Так виникають поняття «соціологія повсякденності», «естетика повсякденності», «культура повсякденності» та інші. «Атмосферна» присутність повсякдення в усіх сферах життя людини і суспільства досягається шляхом соціально-історичного аналізу. Завдяки інтегративному характеру сфера повсякденності теоретично може зв'язати всі інші світи людської життєдіяльності в єдину картину, але практично реалізувати такий історичний синтез украй важко через недостатність у ній макроісторичної аналітики.

Ключові слова: історія повсякденності, мікроісторія, антропологізація історії, побут, історична реконструкція, гуманітарна сфера.

Постановка проблеми. Можна відзначити декілька істотних ознак сучасного стану вивчення історії повсякденності. По-перше, повсякденність вийшла з-за лаштунків «великої» історії, як об'єкт наукового дослідження цілком набула самодостатності і самостійності, пододала комплекс другоряд-

ності й малозначущості. По-друге, вона розглядається не тільки як емпірична, але й як теоретична проблема, зі своїми методологічними підходами і своїм інструментарієм, котрі дозволяють не тільки реконструювати, але й будувати певні концептуальні моделі, в межах яких повсякденне життя

наповнюється речами і подіями. По-третє, історія повсякденності сприяє інтеграційним процесам в історичній науці в цілому.

Метою даної публікації є популяризація вивчення історії повсякденності як доволі самостійної та перспективної галузі історичної науки, за допомогою якої ми спроможні більш-менш об'єктивно й детально реконструювати минуле людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика перебуває в центрі уваги цілого ряду сучасних дослідників, що, на нашу думку, є дуже позитивною тенденцією. Наприклад, у дослідженні М. Зінчук «Еволюція поглядів представників Школи «Анналів» на сутність та особливості дослідження повсякдення» [3] йдеться про початки звернення французьких істориків і соціологів до проблематики повсякденності. Окреслено особливості підходів до даної тематики провідних науковців ХХ ст.: Марка Блока, Люсьєна Февра, Фернана Броделя та інших. Професор історії Вінницького педагогічного університету ім. М. Коцюбинського О. Коляструк у своїй статті «Методологія історії повсякдення» [6] акцентує увагу на теоретико-методологічних основах дослідження повсякденної історії, на міждисциплінарних запозиченнях у сучасній гуманітаристиці. Щодо найновіших досліджень, то 2016 р. в Москві вийшов навчальний посібник колективу авторів під назвою «Історія культури повсякденності» [4], в якому викладені сучасні уявлення про культуру повсякденності в її історичному розвитку: від первісних часів до ХХ століття включно. Доволі детально описані особливості повсякденного життя – вірування, просторовість, житло, гігієна, сімейне життя, побут, їжа, одяг тощо. Автори зазначають, що географічні та кліматичні умови перебування людей, цивілізаційні досягнення, рівень розвитку сільського господарства та ремесел, соціально-політичні процеси – все це помітно впливає на характер та якість повсякденного існування людини. Більш детально порівняно з іншими подібними посібниками характеризується естетична складова культури повсякденності.

Виклад основного матеріалу. Історія повсякденності є беззаперечним проявом так званого «історико-антропологічного перевороту» в гуманітарній думці. На думку російського історика, антрополога, доктора історичних наук Н. Пушкарьової, цей переворот розпочався з кінця 60-х рр. ХХ ст. в результаті краху великих ідей, разом з революцією «нових лівих» і руйнацією старих концепцій історії [8, с. 3]. Змінився час, поширилися ідеї постмодернізму, які замінили універсалізм партикуляризмом, порядок – випадковістю, тотальність – фрагментарністю, а науку пізнання – дискурсом. Як зазначив французький соціолог М. Маффесолі, «із пророків-теоретиків дослідники перетворилися у звичайних учасників суспільного життя і втратили право визна-

вати, що є істиною і що неправдою... Вони втратили можливість планувати, яким повинно бути майбутнє» [13, р. 48].

Прийнято вважати, що термін «повсякденність» уперше з'явився 1904 р. в назві одного з наукових досліджень австрійського психолога, психоаналітика, невролога З. Фрейда «Психопатологія повсякденного життя» («Zur Psychopathologie des Alltagslebens») [11, с. 55]. В наш час у літературі різних країн прийнято застосовувати відповідні терміни для позначення історії повсякденного життя: «everyday life history» (англійська традиція), «histoire de la vie quotidienne» (французька традиція), «Alltagsgeschichte» (німецька традиція), «codzienna historia» (польська традиція), «повседневность» (російська традиція). До цього варто додати, що повсякденність асоціюється з поняттями «антропологія історії», «мікроісторія».

Традиційно історія була макроісторією, комбінацією епохальних подій, великої політики, видатних державних і культурних діячів. Пересічна людина з її приватним життям і повсякденними турботами просто розчинялася в макроісторії, не існувала для неї. Проста людина була лише безликим учасником масових народних рухів, повстань, війн і т. д. Мікроісторія, навпаки, проявляє інтерес до маленької людини, до її проблем і турбот, до приватного життя. На думку Ф. Броделя, мікроісторія повинна включати в себе два рівні: структуру матеріального (речового) життя і структуру нематеріального життя [1, с. 143]. Саме погляд Ф. Броделя дав поштовх переорієнтації досліджень – переходу від сухої політичної історії, від пошуків загальних закономірностей розвитку до аналітичного вивчення історико-психологічних, історико-демографічних, історико-культурних сюжетів. Французькі історики, які належали до другого покоління Школи «Анналів», поглибили метод Ф. Броделя, демонструючи, наскільки важливим є взаємозв'язок між способом життя людей, їхнім побутом та ментальністю [3, с. 22].

Але яка б назва не використовувалася і який би не вибудовувався асоціативний ряд, мета цієї галузі історичних знань одна – якомога докладніше дослідити картину повсякденного життя людей різних епох у контексті історико-культурних, політико-подійних, етнічних, конфесійних відносин та запропонувати новий підхід до її реконструкції. Однак реконструкція повсякденного життя – не така вже проста справа: по-перше, ця сторона буття людей є дуже широкою, всеохоплюючою, по-друге, у розпорядженні історика або дуже мало, або дуже багато джерел інформації, що перешкоджає в обох випадках, оскільки реконструкція може бути неповною або ж, навпаки, занадто розмитою. Традиційний історик, відтворюючи минуле, спирається на історичні джерела, передусім офіційні документи. Історик повсякденності слідує цим же шляхом,

часто залучаючи нові типи історичних джерел, поновому прочитує джерела, що вже були використані. Проте механізми й методики праці історика повсякденності не надто сформовані, тому кожна спроба систематизувати й типізувати джерельну базу досліджень повсякденного життя є надзвичайно цінною. Арсенал джерел значно розширюється – як за рахунок власне історичних документів (особових справ, неофіційних особистих письмових і усних свідчень, зокрема зображально-візуальних елементів), так і за рахунок документів неісторичних (літературних, лінгвістичних, культурологічних тощо). Реконструкція історії повсякденності є доволі суб'єктивним процесом, в який дослідник може вкласти й своє власне емоційне сприйняття явищ та подій, що оточували людину минулого, в яких вона брала участь безпосередньо чи опосередковано. Історик повсякденності аналізує й інші знакові процеси, що мають семіотичну природу (ритуали, жести, поведінкові штампи і стереотипи, етикет), розкриваючи приховані смисли повсякдення, необхідні для корекції бачення історичного минулого більш повно і об'єктивно [9, с. 36]. Він неминуче вступає в емоційні стосунки з об'єктом дослідження, оцінює його через призму власної системи цінностей.

Повсякденність – первинна, безумовна для всіх людей основа буття, хоча й неоднорідна за змістом і значенням. У центрі уваги дослідників історії повсякденності перебуває комплексне вивчення звичного і типового для представників різних соціальних прошарків суспільства стандарту поведінки (нормального та звичайного стилю життя), включно з емоційними реакціями на події, що мали місце. Отже, ключовим поняттям у названому напрямі наукових досліджень є поняття «регулярний (майже щоденний) повтор».

Більшість сучасних дослідників під поняттям «повсякдення» розуміють головним чином сферу приватного життя, і лише окремі з них (соціологи та етнологи) вважають за необхідне аналізувати також сферу виробничих відносин, тобто ті моделі поведінки людей, які формуються на робочому місці. Такий аналіз вимагає оперування поняттями «виробничий побут» і «повсякденність праці». Звернення Л. Февра «Історики, будьте географами! Будьте правознавцями, соціологами, психологами!» [10, с. 37] адресоване безпосередньо історикам повсякденності.

На початку 90-х рр. ХХ ст. німецький історик та антрополог К. Ліпп зауважив, що в літературі «існує настільки багато визначень змісту «повсякденності», скільки є авторів, котрі вивчають її історію» [12, с. 2]. Наприклад, з точки зору сучасних російських дослідників І. Касавіна та С. Щавелева, «повсякденність – це природно-тілесне та приватно-суспільне буття людини, обов'язкова складова всіх форм людської життєдіяльності» [5, с. 22].

На нашу думку, вивчення історії повсякденності є спробою осягнення людського досвіду існування протягом тисячоліть. Виникає закономірне питання: який саме людський досвід слід вивчати, а який – ні? В сучасному розумінні цього напрямку досліджень прихильники вивчення повсякденності не повинні ігнорувати так звану «стратегію виживання», яку вибудовує людина під впливом специфічних соціально-політичних умов, зокрема екстремальних. Тому стало популярним вивчати повсякденне життя не тільки певної історичної епохи чи певного народу, наприклад, стародавніх греків або римлян, а й повсякденне життя часів воєнної пори чи доби соціальних трансформацій. З нашої точки зору, сфера повсякденності охоплює:

- галузь публічного повсякденного життя – спроможність людини адаптуватися до подій навколишнього світу;
- галузь приватного повсякденного життя – події, які трапляються щоденно й охоплюють сферу побутових відносин; сфера повсякденності є глибоко персональною, оскільки вона стосується кожної конкретної людини;
- емоційне сприйняття побутових обставин, які переживають окремі люди чи соціальні групи; повсякденне життя включає в себе середовище, в межах якого людина живе та взаємодіє із собі подібними.

Ми виходимо з того, що історія повсякденності є галуззю соціально-антропологічних студій, оскільки її об'єктом є людина у світі щоденності, її діяльність в інститутах суспільної організації та культурної комунікації. Відповідно, предмет історії повсякденності локалізується в теренах соціальної історії, і водночас її ядром і домінантою залишається антропологічна спрямованість.

Проблема полягає ще й у тому, що статус історії повсякденності в родині історичних наукових дисциплін не є сталим. Так, в одних випадках вивчення повсякденності розглядається як методичний прийом для отримання максимально повної інформації про минуле, в інших – визнається за самостійний напрям дослідження. До сьогодні не подолана певна концептуальна і термінологічна невизначеність самої історії повсякденності та нечіткість її меж і взаємин із іншими близькими течіями в сучасній історіографії. Ще складнішими є інституційні взаємини історії повсякденності з такими течіями сучасної історичної науки як історія ментальностей, історія приватного життя, нова культурна історія, історія знань, усна історія тощо [7, с. 96].

Методологічні питання дослідження повсякденної історії на нинішньому етапі в сучасній українській історіографії перебувають на стадії визначення і становлення, оскільки досі триває процес науково-теоретичного обґрунтування історії повсякденності як новітнього напрямку історичних досліджень. Автори праць про повсякденне життя

послугуються найрізноманітнішими теоретико-методологічними підходами та дослідницькими методиками, спектр яких коливається від реанімації людинознавчих традицій української історичної школи кінця XIX - першої чверті XX століть до запозичення досвіду європейських соціальних істориків останньої третини XX - початку XXI століть. Таку ситуацію можна пояснити тим, що українським дослідникам повсякденності доводиться одночасно розв'язувати кілька завдань. Першим із них є подолання наслідків абсолютизації формаційного підходу, за якого такі важливі аспекти функціонування суспільства як стиль життя, ментальність, норми поведінки, способи виживання й адаптації тощо відкидалися в силу ідеологічної ворожості. Формаційно-класова методологія не брала до уваги «просту людину», її поведінкові норми і повсякденні практики, зумовлені її культурно-історичною ментальністю. Іншим важливим завданням є переосмислення суті історичних процесів, характеру і спрямованості еволюції суспільства. Для його розв'язання належить якісно підняти загальнотеоретичний рівень підготовки істориків у напрямку переходу до норм і вимог європейської історіографії, які вона виробила впродовж XX століття [6, с. 11].

Крім того, в Україні становлення методології повсякденності уповільнене й об'єктивними причинами. Необхідність дослідження історії в умовах незалежності з новітніх позицій змусила вітчизняних істориків знову віддати перевагу політичній історії, історії еліт, ідей, ідеологій, суспільних інституцій, націй тощо. Невиразне в цьому сенсі повсякдення не розглядалося як науково затребу-

ване; отже, пересічність повсякденності залишалася й надалі поза дослідницьким інтересом і аналізом.

Висновки. Історика повсякденності – на відміну від істориків у чистому вигляді – цікавить усе: і історія побуту, і вплив тих чи інших подій на повсякденний побут людей, і історія ментальностей і ментальних стереотипів, і історична психологія, а разом з нею – і історія особистих переживань людини. До того ж, вивчення історії повсякденності містить у собі певні перспективи прогнозування майбутнього, оскільки дозволяє прослідкувати розвиток різних систем цінностей, роль і місце в цьому процесі різних людей, які намагалися «змінити життя» як на державному та цивілізаційному рівні, так і на рівні локальному (приватному). Звернемося до твердження польського філолога та антикознавця Л. Винничук, яке вона зробила, підводячи підсумки одного зі своїх фундаментальних досліджень з історії античності: «...Античність сама розповідає нам про себе, про свої світлі й темні сторони, сама вимагає, щоб до неї поставилися критично, засвоїли її досвід і не повторювали її помилок. Ми повинні знати минуле, історію культури епохи, в яку сягає корінням наша культура, наша цивілізація» [2, с. 493].

Історія повсякденності черговий раз доводить, що люди неоднаково рухаються однією й тією самою колією, і тому індуктивний шлях – шлях пізнання цілого (реконструкція побуту цілого суспільства) через пізнання окремого (реконструкція побуту і повсякдення окремих людей) – виглядає доволі успішним напрямом реконструкції життя минулих століть.

1. Бродель Ф. Структуры повседневности: Возможное и невозможное / Ф. Бродель // Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV-XVIII вв. – В 3-х т. – М., 1986. – Т. 1. – 621 с.
2. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Л. Винничук. – Пер. с пол. В. К. Ронина. – М.: Высшая школа, 1988. – 496 с.
3. Зінчук М. Ю. Еволюція поглядів представників Школи «Анналів» на сутність та особливості дослідження повсякдення / М. Ю. Зінчук // Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія: Історія. – 2011. – № 982, вип. 44. – С. 21-30.
4. История культуры повседневности / Под ред. В. П. Большакова, С. Н. Иконниковой. – М.: Проспект, 2016. – 790 с.
5. Касавин И. Т. Анализ повседневности / И. Т. Касавин, С. П. Щавелев. – М.: Канон+, 2004. – 432 с.
6. Коляструк О. А. Методологія історії повсякдення / О. А. Коляструк // Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. Серія: Історія. – 2011. – № 982, вип. 44. – С. 8-21.
7. Пушкарева Н. Л. «История повседневности» и «история частной жизни»: содержание и соотношение понятий / Н. Л. Пушкарева // Социальная история: Ежегодник. – 2004. – М., 2005. – С. 93-113.
8. Пушкарева Н. Л. История повседневности» как направление исторических исследований / Н. Л. Пушкарева // Этнографическое обозрение. – 2004. – № 5. – С. 3-19.
9. Удод О. А. Психоісторичний підхід до історичних джерел / О. А. Удод // Вісник Дніпропетровського університету. – 2000. – Вип. 8: Історія та археологія. – С. 33-37.
10. Февр Л. Бои за историю / Л. Февр / Пер. А. А. Бобовича, М. А. Бобовича, Ю. Н. Стефанова; Статья А. Я. Гуревича; Комментар. Д. Э. Харитоновича. – М.: Наука, 1991. – 635 с.
11. Фрейд З. Психопатология обыденной жизни / З. Фрейд. – СПб.: Алетейя, 1997. – 191 с.
12. Lipp C. Alltagskulturforshung, Sociologie und Geschichte. Aufstieg und Niedergang eines interdisziplinären Forschungskonzepts / C. Lipp // Zeitschrift für Volkskunde. – 1993. – 89 Jg. – Hf. 1.

13. Maffesoli M. The sociology of everyday life (epistemological elements) / M. Maffesoli // Current Sociology. – Vol. 37 (1): 1–16. – London: Sage, 1987. – 160 p.

РЕЗЮМЕ
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ
ПОВСЕДНЕВНОСТИ

Алешкевич Я. А. (Ужгород)

В статье рассматриваются общие аспекты и тенденции изучения истории повседневности как перспективного направления исторической науки, с помощью которого появляется возможность реконструировать полноценную картину жизни «маленького» человека разных эпох, акцентировать внимание на его внутреннем мире, его проблемах, способах их преодоления и т. п. При этом в орбиту научного интереса начинает входить и повседневность представителей различных социальных категорий и слоев населения. Так возникают понятия «социология повседневности», «эстетика повседневности», «культура повседневности» и другие. «Атмосферное» присутствие повседневности во всех сферах жизнедеятельности человека и общества достигается путём социально-исторического анализа. Благодаря интегративному характеру сфера повседневности теоретически может связать все другие сферы человеческой жизнедеятельности в единую картину, но практически реализовать такой исторический синтез крайне трудно из-за недостаточности макроисторической аналитики.

Ключевые слова: история повседневности, микроистория, антропологизация истории, быт, историческая реконструкция, гуманитарная сфера.

SUMMARY
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE STUDY OF THE HISTORY
OF EVERYDAY LIFE

Ya. Aleshkevich (Uzhhorod)

The article deals with the general aspects and tendencies of studying the history of everyday life as a perspective branch of historical science, through which it is possible to reconstruct a complete picture of the life of «small» people of different ages, to focus on its inner world, its problems, ways of overcoming them, etc. At the same time in the orbit of scientific interest begins to enter and everyday representatives of different social categories and the population. Thus, the concept of «sociology of everyday life», «aesthetics of everyday life», «culture of everyday life», etc., arises. «Atmospheric» presence of everyday life in all other active spheres of man and society makes possible the comprehensiveness of socio-historical analysis. Due to the integrative nature, the sphere of everyday life can theoretically link all other worlds of human life into a single picture, but practically realizing such a historical synthesis is extremely difficult due to the lack of macrohistorical analytics in it.

Keywords: history of everyday life, microhistory, anthropologization of history, everyday life, historical reconstruction, humanitarian sphere.